

MAGYAR TÉRKÉPÉSZ AZ AFRIKA-KUTATÁSBAN

NEMERKÉNYI ZSOMBOR

Összefoglalás

A XIX. század térképein még nagyon sok fehér folt homályosította el az európai földrajzi gondolkodásban Afrikáról kialakított összképet. Számos tudományos expedíciót szerveztek különböző neves kutatóintézetek, hogy megfejtse ezeknek a rejtélyes birodalmaknak a titkait. Magyar László, amikor 1843-ban elhagyta otthonát, még nem tudós kíváncsiságtól hajtott magasztos céllal indult el. A hányattatott ifjúkori évek után, a világ tengereinek járásában látta megvalósulni álmait. Dél-Amerikában eltöltött évei során magasra jutott a tengerész pályán, de egy tengeri ütközetben az argentin flotta-hadnagyként fogságba esett. Szabadulása után Rio de Janeiróba hajózott, hogy távolmaradjon a hadieseményektől. Ekkor fogalmazódott meg benne az első tudományos igényvel tervezett út gondolata. Ehhez azonban nem tudta megszerezni sem a hazai, sem a helyi tudományos körök támogatását.

Anyagi fedezet hiányában kénytelen volt más lehetőséget találni, melyben ismeretlen területek feltárásában vehetne részt. Így vetődött el a kalabári uralkodó szolgálatába, kinek támogatásával első kutatóútját tette a Kongó folyamon. Visszaérve a tengerparti Benguelába, rögtön tervezni kezdte a következő útját. Ekkorra már egyetlen célja volt: ismereteket szerezni és a tudománynak szolgálatot tenni azáltal, hogy tudósításait rendszerezi, térképekkel látja el és elküldi hazájába. Mindezt úgy, hogy eredményeivel saját hazájának hasznára válják.

Bihéi szállásán berendezkedve kezdte meg belföldi utazásait. Félve fogadta el a bihéi uralkodó ajánlatát, leányát feleségül vette, de házassága a kutatásaiban is előrelépést jelentett. A helyi társadalommal való évtizedes érintkezésben részese lehetett az ottani életnek, így még teljesebbek a szokásokról, nyelvekről, törzsekről szóló néprajzi leírásai és a más, európai utazó számára teljesen megközelíthetetlen területekről szóló geográfiai tudósításai. Mindezekről igyekezett mindvégig tájékoztatni a Magyar Tudományos Akadémiát. Innen pénzbeli segítséggel azonban nem tudták támogatni, de az európai földrajztudomány számára folyamatosan küldött beszámolóik hatására egyre többen fordultak eredményei felé. Petermann földrajzi közlönyének szinte mindegyik számában jelent meg róla szóló írás. 1857. október 13-án a bécsi cs. k. földrajzi társaság is tagjának választotta. Persze kritikusi is akadtak jószerivel, akik földabroszainak és helyzet-meghatározásainak földrajzi pontatlanságait rótták fel. Ezek részben jogosak, de korabeli, illetve későbbi térképekkel egybevetve kiderül, hogy ezek a tévedések a műszerek hiányából adódtak, és ezektől függetlenül kiválóan használhatók voltak a tartományokra vonatkozó forrásként.

Nehezen felfogható veszteség az egész földrajztudomány számára, hogy tervezett háromkötetes munkájából csak az első kötetet tudta teljes egészében és térképpel mellékelve megküldeni Hunfalvynak, aki azt kiadatta. A meglévő naplótöredékekből, feljegyzésekből, tudósításokból és térképekből fennmaradtak számos újdonsággal szolgáltak a fekete földrész fehér foltjainak eltiűntetésében.

„Én majdnem 20 szélességi fokot és 30° hosszúságot a déli haemispherában utaztam be és amennyire elmetehetségem engedé, azt leírtam geographiai, statistikai, politikai, ethnographiai tekintetben – de Isten tudja!.... mily nagy áldozattal; azért meglehet, csalatkozom, de én azt hiszem, hogy még eddig semmi európai utazó Afrikában

*nagyobb térséget nálamnál be nem utazott.*¹ E sorokat Magyar László írja egyik levelében édesapjának.

Az 1818. november 13-án, Szombathelyen született utazó életútja kalandos ösvényeken vezetett. Ifjúkori nagyratörő lelke utazási vágytól fűtve a tengerészeti pálya felé vitte. Fiumében a Tengerészeti Akadémián végzett tanulmányait követően, hogy elméleti tengerészeti tudását a gyakorlatban is használja, 1843-ban Triesztben egy ausztriai postahajóra szegődött. Mielőtt azonban innen Brazíliába hajózott volna, hazautazott Magyarországra családjától elbúcsúzni. Ekkor még nem gondolhatta, hogy szeretett hazájába már többé nem térhet vissza. 1843 és 1848 között a tengerészeti ranglétrán egyre feljebb és feljebb jutva alig akadt olyan tenger, ahol ne hajózott volna. Eközben mind nagyobb tudásra tett szert a csillagászati helymeghatározásban, a földrajzban és a nyelvek ismeretében. Az argentin flottánál tengerész jártasságának köszönhetően 1845-ben flotta-hadnagyí pátenislevelet kapott. Ilyen státuszban *„egy hosszás ágyúzás által (1845. aug. 23.) tönkretételén”*² esett uruguayi hadifogságba. Később azzal a feltétellel bocsátották szabadon, hogy amíg a háború tart Uruguay ellen, nem vállal szolgálatot. Így tisztí rangjának elvesztése nélkül térhetett vissza Buenos Airesből Rio de Janeiróba.

A természet utáni vágytól hajtva itt céljául tűzte ki, hogy felkutatja az Andok nyugati lábainál élő inkák országát. Ekkor fordult először a Magyar Tudós Társasághoz 1846. június 2-án Maldonadóban kelt kérelmében. Ebben részletes útitervéről számolt be, és anyagi támogatást kért hozzá. Útja során ismereteket akart szerezni, gyűjteményt szándékozott hozni a magyar múzeumok számára, és a tudománynak szolgálatot tenni, mindezt oly módon, hogy ezzel a magyar névnek a tudományos világ előtt hírt szerezzen. Gróf Széchenyi István terjesztette elő az Akadémiának a bizottság előtt ez ideig teljesen ismeretlen utazó tervzetét. A javaslattevő személyének ismeretlensége és a szűkös anyagi lehetőségek miatt a kérés elutasítást kapott.

A különböző hadiflottáknál kínálgzó lehetőségek nem kecsegtettek Magyar László számára tartalmas jövővel, és mivel *„pátenislevelemmel rang-kisebbités nélkül szolgálatra nem számíthaték, lóról számárra ülni pedig nem tartám jónak,”*³ a további szolgálatáról lemondva véget vetett tengeri pályájának.

Mivel a tétlenség állapota egyre inkább nyomasztotta a nagy feladatokra, kihívásokra váró tengerészt, elfogadta Trudodati Dalaber Almanzor, kalabári uralkodó felhívását, és az 1848-ban udvarába szegődött. Ekkor kezdődött afrikai utazásainak sorozata, melynek során megvalósulni látszott régi álma, hogy utazásaival, felfedezéseivel a tudományt gyarapítsa, és egyidejűleg hazája érdemeit növelje.

A kalabári uralkodótól anyagi támogatást kapva – hat kabendai néger hajóssal és a szükséges felszereléssel ellátott ladikon – indult el 1848. május 9-én Ambriz városából a Kongó torkolatához, hogy azon felhajózzon. Ezen útja során a Fároszongói-vízesésekig jutott el. Az útjáról szóló tudósítást elküldte hazájába, ahol Hunfalvy János egyéb

¹ Levél Magyar Imréhez, (Eupata, 1853. december 25). Lásd Hunfalvy János, ed., *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, (Pest: Eggenberger, 1857), 22.

² Levél Magyar Imréhez, (Yak-Quielem, 1851. április 20). Lásd Hunfalvy János, ed., *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, (Pest: Eggenberger, 1857), 15.

³ Levél Magyar Imréhez, (Yak-Quielem, 1851. április 20). Lásd Hunfalvy János, ed., *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, (Pest: Eggenberger, 1857), 15.

levelekkel és naplótöredékekkel együtt 1857-ben kiadta⁴. A felfedezés eredményeiről August Petermann *földirati* intézetében megjelenő közleményekben is beszámolt.⁵ Ezáltal Magyar László leírása gyorsan elterjedt az Afrikával foglalkozó szaktekintélyek között, akik közül ezt sokan kritikával fogadták. Kétségtelen, hogy Magyar László a földrajzi koordináták megadásában hibás értékeket közölt, minthogy hiányában volt megfelelő műszereknek, ennek ellenére beszámolóit még helymeghatározás tekintetében sem lehet *koholmánynak* nyilvánítani. A későbbi utazások eredményeivel egybevetve ezek a kritikák alaptalannak bizonyulnak. Az pedig, hogy számos névalakot összehasonlítva más leírásokban olvashatókkal eltéréseket találni, annak az eredménye, hogy a különböző törzsek eltérő nyelvjárásaiban más és más névvel illetnek ugyanazon földrajzi helyeket és jelenségeket. Ily módon érthető, hogy az elsőnek általa leírt Fároszongói-vízesések⁶ a közeli falu hasonló neve miatt Henry Morton Stanleynél (1841–1901) Jellala néven kerülnek említésre, bár még Magyar is használja ugyanerre az Úpá⁷ nevet.

E tudósításnak legjelentősebb része a Kongó vagy Zaire felső folyásának tartott Kuangó forrásának bemutatása: „A Zaire vagy Kongó folyam Déli-Afrikának belsejében, a moluvai magas plateauon a szélesség 5° és 6°, a keleti hosszúság 25° és 26° (Greenwich) fokjai között az úgynevezett Lu-bá tartományokban veszi eredetét,... hol nagy bőségben találkoznak a források, melyeknek éjszakeről és délről jövő vizeit fölvéve most már Kuangó névvel... tart.”⁸ Sajnos ezen ismertetésében is akad hiba, mivel a Kuangó a Kongónak nem forrása, hanem egyik mellékfolyója. Emellett a koordináták is tévesek, de talán a nevezéktani hiba következménye, hogy a tudós világ Hermenegildo de Brito Capello (1841–1917) és Roberto Ivens (1850–1898) utazóknak tulajdonítja az első bemutatást.⁹ Ez azonban a földrajzi leírás tekintetében teljesen egyező Magyaréval. A valóban téves adatokat Magyar László egy későbbi levelében kijavította.¹⁰

A kongói útjáról szóló meglévő jegyzetek eléggé hiányosak, így nem tudni, hogy meddig haladt felfelé és mikor fordult vissza. Annyi bizonyos, hogy 1848 végén kilépett a kalabári uralkodó szolgálatából, és Benguelába utazott, hogy egészségét helyreállítsa, és hogy belföldi expedícióját előkészítse.

Elhatározása szerint pénzéből a szükséges felszerelést beszerezte, és egy karavánhoz csatlakozva 1849. január 15-én útnak indult Benguelából Bihé tartomány felé. A népes karaván február 18-án érte el Bihét, ahol Masisi-Kuito falu mellett keresett letelepedésre alkalmas helyet, hogy felépítse *libátját* (tanya). Bihé „*tartomány a déli*

⁴ Magyar László *délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857).

⁵ „Die Reisen von Ladislaus Magyar in Süd-Afrika,” *Petermann's Geographische Mittheilungen* (1857): 181–199.

⁶ „Magyar László felhajózása a Kongo vagy Zaire délafrikai folyamon a fáro-szongói kataraktáig,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 42.

⁷ „Magyar László felhajózása a Kongo vagy Zaire délafrikai folyamon a fáro-szongói kataraktáig,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 43.

⁸ „Magyar László felhajózása a Kongo vagy Zaire délafrikai folyamon a fáro-szongói kataraktáig,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 42.

⁹ Capello – Ivens, *De Benguela ás Terras de Iacca; descrição de uma viagem na África Central e Ocidental. Compreendo Narrações, aventuras e estudos importantes sobre as cabeceiras dos rios Cunene, Cubango, e de grande parte do curso dos dois últimos; além da descoberta dos rios Hamba, Canali, Sussa e Cugo, e larga notícia sobre as terras de Quiteca N'Bungo, Sosso, Futa e Iaca.* (Lisboa: Imprensa Nacional, 1881).

¹⁰ Magyar László, „Rövid tudósítás a Moluva vagy Moropuu és Lobál országokról,” *Akadémiai Értesítő* 11 (1859): 26.

szélesség 14°, a keleti hosszúság 18° 22' fokai alatt helyeztetve mintegy 4500 lábnyi felemelkedésen¹¹ található. Célját, hogy Afrika ismeretlen vadonjait beutazhassa, csak úgy látta elérhető, ha „*előbb a lakosok nyelvével és szokásaival tökéletesen megismerkedem.*”¹²

Ezen elgondolásának megfelelően alakította a helybéliekkel való kapcsolatát. Arra azonban még Magyar László sem számított, hogy a bihéi uralkodó, Kajája Kajángula, miután látta, hogy a fehér utazó csak ideiglenesen állomásozik országában, maradásra próbálja rávenni. Ezért nőül ajánlotta fel neki leányát, Ina-Kullu-Ozorót. Magyar hosszas mérlegelés után kénytelen volt elfogadni az ajánlatot, mert különben nem lehetett volna maradása. Bízott abban, hogy házassága révén növekszik a tekintélye, megtanulja a kimbundák nyelvét és megismerheti szokásaikat. Mindezek elsajátításával nemcsak Bihé tökéletes leírását tehette meg, hanem a további utazások során sokkal közvetlenebb kapcsolatba kerülhetett a helyi népekkel, mint bárki más európai utazó.

A hercegnővel kapott testőr- és elefántvadászszereggel együtt mintegy 400 főt számláló karavánnal hat nagy belföldi utazást tett. Mindezek közül a legkiemelkedőbbek a Kimbunda országokba vezetett kutatóutak voltak. Ezen utak során készítette legrészletesebb térképét, amely megjelenése után sokáig szolgált a kartográfusok számára a kérdéses területek ábrázolásánál forrástérképül.¹³ Magyar László a Kimbunda országokat a következő lehatárolással adta: nyugatról az *Atlanti ocean*, északról és keletről a *Koánza folyam*, délről pedig a *Kilengues* és *Kakonda* tartományok. Később egyre inkább háttérbe szorult ez a térkép, és az újabban készített térképeket használták, mert azok pontosabbak voltak. Kétségtől ezen a térképen is a helymeghatározásokban nagy tévedések figyelhetők meg. Ezekből a hibákból is arra lehet következtetni, hogy Magyar vagy nem volt eléggé jártas a csillagászati mérésekben, vagy pedig nem álltak rendelkezésére a megfelelő pontosságú műszerek. Ahogyan ő is említi egyik levelében, a már meglévő tengerészeti ismeretei ellenére „*hat hónapig egy jeles nauticus professornál a nevezett célra órákat fizettem, hol magamat elegendőleg kiképezve, és a szükséges műszereket megszerezve*”¹⁴ látta jónak felszerelni magát. Ebből sokkal inkább lehet arra következtetni, hogy a Dél-Amerikában beszerzett műszerek már nem voltak birtokában, mint hogy nem értett volna a mérésekhez. A megfelelő csillagászati műveletekre alkalmas eszközök hiányában a távolságbecslés is alkalmas a kutató számára a helyzet-meghatározáshoz. A megtett távolságokat azonban szinte következetesen túlbecsülte. Így érthető, hogy az útjainak végpontját mindig 1-2 földrajzi fokkal keletebbre, északabbra tette. Ennek oka, hogy amíg egy néhány fős kutatóút során könnyen meg lehet határozni a csoport haladásából és az időből a megtett utat, addig egy többszáz fős karavánnál ez csak nehezen tehető meg.

Magyar László saját térképével kapcsolatban említi, hogy „*a főbb pontoknak fekvését személyes tapasztalásom után astronomiai figyelések útján határoztam meg. ... A*

¹¹ Magyar László, „Kirándulás némely középfrikai országokba,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 54.

¹² *Magyar László délafrikai utazásai 1849–57 években*, vol. I ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1859), 204.

¹³ *Dél-Afrika térképe, a 8dik és 15dik szélességi, s a 11dik és 19dik hosszasági fokok között. Készítve Magyar László által 1857 évben.* Faksimile kiadás, (Budapest: Cartographia, 1993).

¹⁴ Levél Magyar Imréhez, (Yak-Quielem, 1851. április 20). Lásd Hunfalvy János, ed., *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, (Pest: Eggenberger, 1857), 14.

hegységek irányát, de kivált a nagyobb folyók forrását, futását és torkolatát, kevés esetet kivéve, személyesen vizsgáltam meg s astronomiai figyelésekkel határoztam meg.”¹⁵ Sajnos arra nem találni említést, hogy az „astronomiai” méréseket mely pontokra és milyen eszközzel, módszerrel végezte.

Az így előállott hibákkal együtt is nagy érdemekkel bír ez a térkép. A távolságmérésekben állandónak mondható hiba eredményeként az egyes földrajzi elemek egymáshoz viszonyított helyzete jól beazonosítható a más térképeken szereplőkkel. Sok esetben azonban jóval részletesebb, mint a máshol meglévő *földképek*. A több mint 450 földrajzi nevet tartalmazó *Dél-Afrika térképe* újabb kori felfedezések által hozott leírásokkal egyezően ábrázolja a területet.

Utazásainak legészakibb pontját 1850. augusztus végén érte el a nagy Kasszábi folyam partján, Yah-Quilemnél. Ennek helyét a déli szélesség 4°41' és a keleti hosszúság 23°43' közé tette, valószínűleg hibásan, bár más korabeli térképen is más és más koordináták alatt található.

Magyar Belső-Afrikába vezető expedícióról a „*Kirándulás némely középpafrikai országokba*”¹⁶ valamint utazásainak első és egyben utolsó kiadott kötetében számolt be¹⁷. Ezekben a földleírásokban a térképen szereplő és a fel nem tüntetett helyekről nyújtott szöveges adatokat. Így a koordináták mellett számos pont magasságát is megadja. Ezeket az értékeket barométeres légnyomásméréssel állapította meg. A leírások gazdagságát növeli, hogy amennyire természettudományos előképzettségéből telt, Magyar az ott élő népek szokásait, nyelveit, a látott természeti, növény- és állatritkaságokat is igyekezett feljegyezni. Mindezt egyszemélyben, hazájától és a többi utazótól való teljes elszigeteltségben.

További utazásai során leírta a Moluva vagy Moropu és Lobál országokat, valamint a tudomány számára azokban az időkben szinte még teljesen ismeretlennek számító vidékeket, a Kunéne és Kubángo folyók között elterülő tartományokat.

Az előbbiről szóló leírást,¹⁸ miután öt 1858. december 5-én levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, Magyar László távollétében Hunfalvy János olvasta fel székfoglalóul 1859. október 10-én. A tudósításhoz Magyar egy térképet is mellékelte az érintett területről, amelyet August Petermann leírásával együtt közzé is tett.¹⁹ Afrika e részéről hosszú időn keresztül ez volt a legrészletesebb térkép, így a Petermann által kiadott közleményekben megjelent mellékletet sokáig használták forrásként. Minthogy hibáktól ez sem volt teljesen mentes, Petermann kisebb javításokat eszközölt. Thirring Gusztáv, hogy vizsgálni lehessen, már 1888-ban megpróbálta megtalálni az eredeti térképet, de ez nem sikerült. Mindenesetre az, hogy oly sokáig szolgált alaptérképnek a *földírók* számára, Magyar László érdemeit növeli. Ez az első tudósítás a nagy afrikai

¹⁵ Magyar László *délafrikai utazásai 1849–57 években*, vol. 1 ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1859), 461.

¹⁶ Magyar László, „Kirándulás némely középpafrikai országokba”, in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 51–59.

¹⁷ Magyar László *délafrikai utazásai 1849–57 években*, vol. 1 ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1859).

¹⁸ Magyar László, „Rövid tudósítás a Moluva vagy Moropu és Lobál országokról”, *Akadémiai Értesítő* 11 (1859): 921–941.

¹⁹ „Ladislaus Magyar's Erforschung von Inner-Afrika. Nachrichten über die von ihm den Jahren 1850, 1851 und 1855 bereisten Lander Moluva, Moropu und Lobal.” *Petermann's Geographische Mittheilungen* (1860): 227–237., 10. tábla.

folyamok – Kuangó, Koánza, Kasszai, Kubángo és a Zambézi – forrásait magában rejtő hegvidékről. Tévedése abban állt, hogy úgy gondolta, a Kasszai folyása északkeleti irány után keleti irányt vesz, és az Indiai-óceánba ömlik. Ennek a hibának az lehetett az oka, hogy neki csak a folyam felső szakaszát volt módjában szemügyre venni, és az alsó szakaszra szóló tudósítást a helybéli népektől vette. Külön érdekesség, hogy mivel hiányában volt a korabeli európai utazók tudósításainak, csak utólag tudta meg, hogy leírásával milyen nagy tévedést sikerült tisztázni, „*melyben David Livingston délafrikai utazó keveredett a Moluva és Lobál országok geographi, nem különben e tartományokat öntöző, nagyobb rendű folyamok neve, léte és futások körül, melynek következtében még a legújabb földabroszok is hibásak maradtak;*”²⁰.

Ezekben az időkben a legkevésbé ismert területnek a Kunéne és Kubángo vagy Okavango folyók között kiterjedő vidék számított, melyet 1852–1853-ban járt be Magyar László. A területről a más európai utazóknál jóval korábban készített leírásainak csak egy része maradt fenn naplótöredékek formájában.²¹ Ebben a Kámba határait „*a déli szélesség 16° és 17°, a keleti hosszúság 18° 19° (Greenwich) fokjai*”, míg Oukanyamát „*a déli szélesség 19° és 23°, a keleti hosszúság 21° és 26° (Greenwich) fokjai közt*”²² állapította meg.

Szintén ezen a tájékon járt Serpa Pinto (1846–1900) is 1877 és 1878 között, aki útjáról részletesen be is számolt.²³ A portugál utazó számos helyen keresztezte Silva Porto (1817–1890) nevű honfitársának útvonalát, aki 1841–1890 között járta Közép-Afrika ismeretlen területeit. Ővele minden bizonnyal ismeretségben állt Magyar László, sőt esetleges találkozások sem kizárt, bár erről írásos feljegyzés nem került elő. Tudósításaikban a szokásosnak mondható időbeli változásoktól eltekintve egymást megerősítő leírásokat adtak. Meglepő módon sok esetben még a későbbi felfedezőutak által megadott névváltozatok is egyezést mutatnak a korábbi Magyar László beszámolókkal.

Mіндеzen eredmények nagyszerűségéről egyáltalán nem vagy csak nagyon megkésve szerezhetett tudomást. Elszigeteltségében a különböző szakkönyvek mellett nehezen jutott bármiféle információhoz is kortársai eredményeiről. Még a *Felsőfolyamodványhoz* csatolt *Észrevételekben* is írja, hogy „*tudományos munkám szerkezetítésére oly igen szükséges természet történelmi könyvek, egyáltalán hibáznak és csak egyedül a mathematicai munkára szükségesek vagynak kezemnél; miért jó volna, a Cuvier vagy Linné... könyveit... általad kezemhez kaphatni, mert szándékom munkámban, a természet történelmének széles magyarázatát adni.*”²⁴ Ezekén túl kérte, hogy az érdemtelves

²⁰ Levél Hunfalvy Jánoshoz, (Lucira, 1858. november 16). Lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai*, (Budapest: Kilián, 1937), 148.

²¹ Magyar László, „Kirándulás Kámba és Oukanyama országokba,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 71.

²² Magyar László, „Kirándulás Kámba és Oukanyama országokba,” in *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, ed. Hunfalvy János (Pest: Eggenberger, 1857), 88.

²³ Serpa Pinto, *Como eu atravessei a África: do Atlântico ao mar Índico, viagem de Benguela à contra-costa a-través de regiões desconhecidas; determinações geográficas e estudos ethnographicos*, vol. 1–2 (London: Sampson Low, Marston, Searle, e Rivington, 1881).

²⁴ *Felsőfolyamodvány – Észrevételek* (hn., 1853. december 25). Lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai*, (Budapest: Kilián, 1937), 128–129.

utazók munkáiból is küldjenek neki, amikből az ő eredményeikre nézve szerezhet felvilágosítást, és egyszersmind a további kutatásainak szabhat irányt. Miután Hunfalvy Jánostól megkapta David Livingstone (1813–1873) munkáját, szinte felkérésnek vette, hogy megírja saját utazásainak eredményeit. Éppen emiatt, a még letisztázásra és elküldésre váró köteteit megelőlegezve, az említett tartományokról egy bővebb leírást küldött.²⁵

Livingstone munkája mellett eljutott hozzá néhány tudományos munka és folyóirat, melyekből bepillantást nyerhetett más kutatók és utazók eredményeibe és földirati mappájukba. Ilyen írásokból szerzett tudomást, hogy az általa kutatott részeken mely utazók végeznek még hasonló felméréseket. Szeretett volna találkozni velük, kiváltképpen az általa is nagyra becsült Livingstone skót utazóval. Csak nehezen szerezhettek egymásról hírt, mert „a szerencsének őt mindenütt *Munári* (ti.: David Livingstone) névvel nevezik, ... *Hihető, sokat hallotta ő is említeni Enganna Komót* (ti.: Magyar Lászlót), *de miképp gondolhatta volna, hogy egy árva magyar kóboroghat a forró afrikai sivatagokban.*”²⁶ Miután már húsz napja egymás mellett voltak, Magyar felkereste tartózkodási helyét, a Bihétől hatnapi járóföldre lévő Sikeretut, de a remélt találkozás tíznapos késedelem miatt nem jött létre.

A Bihéi tartózkodásának kilenc éve alatt beutazott kevésbé ismert országokat Magyar László mind leírta, és tervében állt a tudósításokat térképekkel kiegészítve hazájába elküldeni, hogy a tudós világot tájékoztathassa.

„A földleírás bővebb ismerettségére minden kötetben a benne leírt tartományokat tárgyaló és általam készített földabroszt rajzoltam, az eddigieknél egészen különbözőt és bővebbet, mert észrevehetőleg tapasztaltam amazokban a tartományok nevei és asztrológiai helyzetetésük részint említés nélkül, részint hibás följegyzetét, mitsem szólok azoknak folyóiról, melyeknek nagyobb része ott ismeretlen.”²⁷

Ebben a levélben részletesen leírta, hogy tudományos munkáját három részre osztotta fel. Az első kötetet még 1857-ben el is küldte apjának, Magyar Imrének, aki azt átadta Hunfalvy Jánosnak. A mű a hozzá csatolt térképpel együtt 1859-ben került kiadásra, sőt még ugyanebben az évben németül is megjelent.²⁸ Miután Magyar távoli afrikai szálláshelyén értesült első kötetének megjelenéséről, felbuzdulva hozzájárult hátralévő két kötetének tisztázásához is. Eközben Hunfalvynak megküldte a már leírt rövidebb tudósításait Munda-Evámbó, Lungo és Kapota ismeretlen tartományokról.

Magyar László nem fogadta el sem a portugál, sem az angol támogatást. Mindvégig hazájától remélte ügyének felkarolását, ami túl sokat késett. Az Akadémia csak 1868. október 5-én felolvasott leiratokból tudta meg, hogy Magyar László 1864. november 9-én Ponto do Cuióban meghalt.

²⁵ „Rövid vázlat a Kunéne és Kubángo folyamok között elterülő tartományokról,” (Lucira, 1858. november). Lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai*val, (Budapest: Kilián, 1937), 161–164.

²⁶ Levél Magyar Imréhez, (Bihé, 1856. augusztus 20). lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai*val, (Budapest: Kilián, 1937), 133.

²⁷ Levél Hunfalvy Jánoshoz, (Bihé, 1857. február 20. és március 1). Lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai*val, (Budapest: Kilián, 1937), 137.

²⁸ *Magyar László's Reisen in Süd-Afrika in den Jahren 1849 bis 1857*, vol. 1 (Pest – Leipzig: Lauffer–Stop, 1859).

A hagyatéki anyag máig tisztázatlan körülmények között elégett. Így az Akadémia által remélt második és harmadik kötet és ezzel együtt sok hasznos feljegyzés, naplótöredék és vázlat vált minden bizonnyal a lángok martalékává. A sajnálatos balesetben semmivé lett értékes anyagokra csak a hagyatéki leltárban található valószínűsíthető utalások.²⁹ Az is csak az írásából derül ki, hogy csupán hőmérője és légsúlymérője volt, melyekkel „*rendes meteorologiai naplót*”³⁰ vezetett, illetve a barométerrel magassági méréseket végzett, de ezekre a műszerekre utaló feljegyzés a hagyatéki anyagban nem szerepel.

Beszámolóit Hunfalvy János közreműködésével kerültek August Petermannhoz és Rónay Jácinthoz, akiken keresztül az afrikai felfedezésekkel foglalkozó tudósok értesülhettek Magyar eredményeiről. Talán megvalósulhatott volna az az álom is, hogy nyugat–keleti irányban átutazhassa a kontinenst. Kutatásaihoz a portugál hatóságok több alkalommal is támogatást ígértek. Ennek, illetve a londoni Királyi Földrajzi Társaság segítségének elfogadására buzdította a magyar Akadémia, mert tényleges anyagi pártfogást otthonról az akadémiai pénztár állapota miatt nem lehetett várni. Magyar László az egész tudomány számára remélte átadni eredményeit, de csak a magyar körökön keresztül, hogy ezzel szeretett hazája hírét növelje. Ez csak részben történt meg, de talán mind a mai napig akad tudományos életének olyan része, mely méltatásra tarthat számot. „*Néha-néha betekintek az angol és francia Atheneumba s utána nézek, nincs-e ülés Murchison elnöksége alatt és nincs szó Magyarról, kinek névbeli dicsősége a nemzetével összeesnék, – ha Isten segíteni fogja.*”³¹

²⁹ Sebestyén Éva, „Levéltári kutatástörténet: Magyar László,” *Africana Hungarica* 1.2 (1998): 303–327.

³⁰ Levél Magyar Imréhez, Benguela, (1849. július 1). Lásd Hunfalvy János, ed., *Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai*, (Pest: Eggenberger, 1857), 19.

³¹ Rónay Jácint levele Szemere Bertalanhoz, (Bellevue, 1853. december 19). Lásd Thirring Gusztáv, ed., *Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásaival*, (Budapest: Kilián, 1937), 69.